

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ЗАРОДЖЕННЯ І РОЗВИТКУ ВОЛЕЙБОЛУ

В статті розглядаються аспекти виникнення, поширення і розвитку волейболу в Світі. Наводяться історичні факти пов'язані з розробкою і вдосконаленням правил, обладнання для гри. Порівнюються правила прийняті на різних континентах, в числі, яких можна відзначити, кількість гравців і їх розташування на майданчику.

Ключові слова: волейбол, правила гри, технічні і тактичні дії.

Постановка проблеми. Аналіз останніх досліджень. З кожним роком в Україні стає все більше випадків серед дітей та молоді, які мають погіршення у стані здоров'я, зниження функції організму і працездатності, затримання його оптимального розвитку. Як правило, цим опікуються дорослі, звільняючи своїх дітей від занять фізичними вправами. Однак, необхідно зауважити і про відсутність єдиного підходу лікарів до визначення терміну звільнення від занять фізичними вправами та призначення занять у спеціальних медичних групах, звільнень від практичних занять взагалі. Часто лікарі обмежують у рухах лише на підставі діагнозу захворювання без врахування функціональних порушень та фізичного розвитку і підготовленості. Це призводить до того, що відсоток школярів і студентів з відхиленням в стані здоров'я часто не виправдано (штучно) завищеним.

Звільнення від фізичної активності та вимушений спокій негативно позначаються на загальному стані хворого організму і на протіканні патологічного процесу. Практичний досвід показує, що контингент таких хворих з відхиленнями у стані здоров'я особливо потребує застосування засобів фізичної культури при оздоровленні. Фізична активність є природною біологічною потребою організму на всіх етапах онтогенезу і тому фізичні вправи розглядаються, як природний метод лікування та зміцнення здоров'я. Хвороба, передчасна втрата працездатності, яка виникає як генетично так і є розплатою за нерозумне поведіння, недотримання основних правил суспільної і особистої гігієни [1]. Її можна уникнути і позбутися, якщо вести здоровий спосіб життя і займатися фізичною культурою відповідно до свого стану здоров'я, віку, статі.

За традиціями фізичної культури, а саме: фізична міцність, оздоровлення, розвиток фізичних якостей, рухових умінь і навичок, в переважних випадках стосується лише тіла людини. На цей погляд впливали численні реалії історії й культури: війни, література, лицарство, ідеали мужності, героїзму і патріотизму, тощо. І тільки в Древній Греції існували намагання у деякій мірі гармонізувати людину [2].

Задача педагогів полягає в удосконаленні системи фізкультурної освіти вищих навчальних закладів (ВНЗ) і навчально-виховного процесу, а саме це стосується тих студентів, котрі мають звільнення від практичних занять з фізичного виховання за станом здоров'я.

Начальні програми з фізичного виховання ВНЗ передбачають теоретико-методичну і виховну роботу саме з такою групою студентів. Опрацювання теоретичного матеріалу сприятиме підвищенню рівня культури, формування позитивного мислення, розширення знань про фізкультурну діяльність і спорт, значення рухової активності в житті людини. Через осмислення причин свого стану, вивчаючи історію фізкультурного руху та спорту, самостійно опрацьовуючи матеріал студент буде в змозі самостійно зробити висновки і стати на шлях будівничого власного здоров'я та виконувати реферативну роботу для отримання заліку з фізичного виховання.

Реформування потребує органічного поєднання сучасних досягнень наукової думки з класичною спадщиною минулого [3].

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема статі відповідає напрямку наукової програми кафедри фізичного виховання, яка входить до зведеного плану науково-дослідної роботи Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка "Дидактичні основи формування рухової функції осіб, які займаються фізичним вихованням і спортом "Методичні засади професійної підготовки майбутніх вчителів фізичного виховання до формування здорового способу життя сучасної молоді" (державний реєстраційний номер 0110U000020 від 29.01.2010 р.).

Мета дослідження. Здійснити теоретичне узагальнення історичних фактів виникнення волейболу.

Виклад матеріалу. Спортивні ігри (волейбол, баскетбол, футбол, гандбол) є специфічним видом рухової діяльності. Це свідомо діяльності, спрямована на досягнення поставленої мети і посідає провідне місце як у фізичному вихованні здорової людини, так і в процесі фізичної реабілітації хворих та інвалідів, дозволяючи на високому емоційному рівні ефективно вирішувати лікувальні та виховні завдання.

Волейбол – це командний вид спорту, олімпійська дисципліна, форма проведення дозвілля й самовираження, метод спілкування, хобі, видовище [1, с. 4, 5].

Це гра яка завоювала серця багатьох мільйонів людей нашої планети на всіх континентах без винятку. Надзвичайну швидку зміну атакуючих і захисних дій – у кожному розіграші можна простежити всі складові елементи гри: подача-прийом-пас-атака-блок-прийом і варіації їх безліч тому волейбол завжди цікавий. У цій грі немає часу для довгих роздумів і вагань. Оцінка ситуації, прийняття правильного рішення та його виконання має виконуватися поки м'яч летить. У Світі волейбол – один з масових і доступних видів спорту [6, с. 7].

Відкриття волейболу у кінці 19 ст. трапилось скоріше за все не вперше. Є дані, що у подібні ігри грали тисячі років тому. Збереглися хроніки римських літописців, датовані 3 ст. до н.е., у котрих описується гра, схожа на волейбол: по невідомо з чого зробленому м'ячу гравці били кулаками.

Крім того, відома стародавня гра під назвою "фаустбол", у котру грали ще у 1500 році. Сенс гри зводився до того, що від 3 до 6 гравців із кожної команди намагалися перебити м'яч через невисоку стіну на майданчик суперника. З часом "фаустбол" набрав популярності в Європі та видозмінився. Кам'яну стіну замінили на шнур, натягнутий поміж дерев, розміри майданчика скоротили та суворо обмежили кількість гравців – по 5 чоловік у кожній команді. М'яч можна було перебивати на бік суперника кулаками чи передпліччям, і кожній команді відводилось по 3 торкання м'яча. Великий майданчик і маленький кількісний склад учасників гри призвели до виникнення нового пункту правил, згідно котрого м'яч міг один раз впасти на бік суперника та його дозволялось повернути лише одним торканням. Гра складалася із двох таймів по 15 хвилин кожний.

Батьківщиною волейболу по праву вважають – Сполучені Штати Америки. Нову гру винайшов в 1895 Вільям Морган – керівник фізичного виховання в Союзі молодих християн (YMCA) в місті Холіок (штат Массачусетс). Він запропонував перекидати м'яч через тенісну сітку, натягнуту на висоті близько 2 м. Назву новій грі дав доктор Альфред Холстед – викладач Спрінгфільдського коледжу: "волейбол" – як літаючий м'яч. Спостерігаючи за стрімким зростанням популярності баскетболу серед молоді, Вільям Морган прийшов до думки, що для членів Спільки молодих християн, які в силу свого віку чи стану здоров'я не можуть грати в нього, потрібна більш шадна і менш напружена альтернатива.

При цьому Морган не міг придумати кращого варіанту стосовно даної ситуації окрім як волейбол. Описуючи свої умовиводи, Морган заявляє: "У пошуку найбільш прийнятної форми спорту, найбільше мені імпонував теніс, але для нього потрібні м'ячі, ракетки, сітки та інше обладнання, що не хотілося впроваджувати. Єдине, що було до душі – це використання сітки. Ми підняли її на висоту майже в 2 метри (6 футів 6 дюймів), тріхи вище зростання середньої людини. Крім того, нам потрібен був ігровий м'яч. Були спроби використовувати камеру баскетбольного м'яча, але вона була занадто легкою, а сам баскетбольний м'яч – занадто великим і важким [1, с. 4].

В результаті був створений м'яч, що складається з гумової камери, поміщеної всередину шкіряного чохла, окружністю 63,5-68,6 см (25-27 дюймів) і вагою 252-336 грам (9-12 унцій). В цей же час У. Морганом були сформульовані перші 10 пунктів правил волейболу, які були вперше опубліковані в 1897 році.

На початку 1896 року волейбол як командна гра була вперше продемонстрована перед керівництвом спрінгфільдського коледжу Спільки молодих християн. А пізніше гра двох команд (по п'ять чоловік у кожній) була показана перед світлі очі делегатів від Спортивного Співтовариства Східного узбережжя. Саме під час цієї демонстрації і з'явилася назва "Volley Ball" (до речі, що проіснувало в даному написанні до 1952 року, поки на раді адміністративного комітету USVBA не було прийнято злине написання даних слів). Першою країною, слідом за США, яка прийняла волейбол, стала Канада (1900 р.) Потім до неї приєдналися Куба (1906 р.), Філіппіни (1910 р.), Японія, Бірма, країни Європи (1914 р.), Південної Америки і СРСР (початок 1920-х). Першими великими змаганнями країн Південно-Східної Азії куди був включений волейбол, стали Паназіатських ігри 1913 року [1, с. 4].

Разом з поширенням гри, вдосконалюються правила. Проте, між правилами прийнятими на Сході та Заході є істотні відмінності, в числі, яких можна відзначити, кількість гравців і їх розташування: у країнах Америки, Африки, Європи практикувався волейбол з шістьма гравцями на майданчику, в Азії – з дев'ятьма або дванадцятьма гравцями на майданчику 11x22 м без зміни позицій гравцями під час матчу. У 1922 році прийняті поправки в правила, що обмежують кількість торкань м'яча в одному розіграші до трьох.

У 1922 році проведені перші загальнонаціональні американські змагання – в Брукліні відбувся чемпіонат YMCA за участю 23 чоловічих команд. У тому ж році була утворена федерація баскетболу і волейболу Чехословаччини – перша в світі спортивна організація по волейболу. У другій половині 1920-х років виникли національні федерації Болгарії, СРСР, США і Японії. У той же період формуються головні технічні прийоми, подача, передачі, атакуючий удар і блок. На їх основі виникає тактика командних дій. У 1930-і роки з'явилися груповий блок і страховка, варіювалися атакуючі і обманні удари. У 1936 році на конгресі міжнародної федерації з гандболу, що проводився в Стокгольмі, делегація Польщі виступила з ініціативою організувати технічний комітет з волейболу як частину федерації з гандболу. Була утворена комісія, до якої увійшли 13 країн Європи, 5 країн Америки і 4 країни Азії. Членами цієї комісії як основні були прийняті американські правила з незначними змінами: виміри проводились в метричних пропорціях, м'яча можна було торкатися всім тілом вище пояса, після торкання м'яча на блоці гравцю було дозволено повторне торкання підтягнутою сіткою для жінок – 224 см, зона подачі була строго обмежена [1, с. 4].

Закінчення Другої світової війни (1939-1945) стало початком активного міждержавного спілкування. Міжнародні відносини у спортивній сфері стали оформлятися створенням міжнародних федерацій видів спорту, в тому числі і волейболу. Так, 18-20 квітня 1947 в Парижі відбувся перший конгрес Міжнародної федерації волейболу (FIVB, ФІВБ) за участю представників 14 країн: Бельгії, Бразилії, Угорщини, Єгипту, Італії, Нідерландів, Польщі, Португалії, Румунії, США, Уругваю, Франції, Чехословаччини і Югославії, які й стали першими офіційними членами ФІВБ. Федерація затвердила офіційні міжнародні правила, а в її складі були утворені арбітражна комісія і комісія з розробки та вдосконалення правил гри. Першим президентом ФІВБ був обраний Поль Або (Франція), згодом неодноразово переобирався на цю посаду до 1984 року, коли президентом ФІВБ був обраний доктор Рубен Акоста (Мексика). За ініціативою Рубена Акости зроблені численні зміни в правилах гри, спрямовані на підвищення видовищності змагань. Напередодні Олімпійських ігор – 1988 в Сеулі відбувся 21-й конгрес FIVB, на якому були прийняті зміни в регламенті вирішальної п'ятої партії: тепер вона повинна гратися за системою "раллі-пойнт" ("розіграш-очко"). З 1998 року така система підрахунку очок поширюється на весь матч, в тому ж році з'явилася амплуа ліберо.

На початку 1980-х з'явилася подача в стрибку і сама гра стала ще агресивнішою і швидкою. Збільшився середній зріст волейболістів. Якщо в 1970-і роки в команді могло не бути взагалі жодного гравця зростом вище 2-х метрів, то з 1990-х років все змінилося. У командах високого класу нижче 195-200

см зазвичай лише сполучний і ліберо. Навіть у жіночих командах гравці вище двох метрів нормальне явище. У 1954 в Манілі утворена Азіатська конференція волейболу, а роком пізніше в Токіо проведений перший чемпіонат Азії, який розігрувався як за міжнародними правилами (з шістьма гравцями на майданчику), так і по азіатським (з дев'ятьма гравцями). У тому ж році волейбол був включений в програму Панамериканських ігор. У 1967 розіграний перший чемпіонат Африки, а роком пізніше в Мексиці проведений перший чемпіонат Північної і Центральної Америки та країн Карибського басейну. У 1972 конгрес ФІВБ в Мюнхені створив нові самостійні конфедерації волейболу: Азії (AVC), Африки (CAVB), Європи (CEV), Північної і Центральної Америки та країн Карибського басейну (NORCECA), Південної Америки (CSV). У 1997 членами ФІВБ були 213 національних федерацій, більше, ніж у будь-який інший міжнародного спортивної організації. Організовано нові змагання: Кубок Світу серед молоді, турнір Гран-Прі серед жінок, Кубок Світу серед клубних команд. На Олімпіаді вперше використовується статистика про команди і гравців з метою визначення кращого гравця з кожного аспекту гри.

У 1948 в Римі відбулися перші офіційні змагання ФІВБ чемпіонат Європи серед чоловічих команд, що завершився перемогою команди Чехословаччини. У 1949 в Празі проведений перший чемпіонат Європи серед жінок і перший чемпіонат світу серед чоловіків, переможцями яких стали команди СРСР. Три роки тому в Москві проведений перший чемпіонат світу серед жінок (перемогла команда СРСР). Всього в 1949-97 відбулося 20 чемпіонатів Європи та 12 чемпіонатів світу серед жінок. З 2006 року ФІВБ об'єднує 219 національних федерацій волейболу, волейбол є одним з найпопулярніших видів спорту на планеті. Найбільш розвиненим волейбол, як вид спорту, є в таких країнах, як Бразилія, Італія, Китай, Росія, США, Японія, Польща.

Сумні і тривожні часи 1941-1945 рр. не обминули і волейболістів. Частина з них загинула на фронтах війни, інші повернулись пораненими або каліченими. Саме з числа тих волейболістів, які захищали свою честь і совість, відстоювали свободу своєї сім'ї і близьких, та до яких доля була сприятлива, почали формуватися команди для участі у першому післявоєнному чемпіонаті СРСР та інших змаганнях. Після закінчення Великої Вітчизняної війни в 1945 році поновлюється першість СРСР з волейболу. В арсеналі спортсменів з'явилася сильна бічна подача, багато гравців атакували з першої передачі, використовуючи цей прийом як елемент несподіванки, остаточно утвердився груповий блок. До початку 60-х практично всі команди дотримувалися тактики 4:2 (два "кутових" нападників, два допоміжних, два пов'язують). Пізніше стала використовуватися схема 5:1 (два "кутових" нападників, два нападають першими темпу, один нападник діагональний по відношенню до одного сполучній), яку з успіхом застосовують практично всі команди. Так, у чемпіонаті СРСР 1945 р. виступали жіночі команди "Локомотив" (Харків) – 6-те місце і "Здоров'я" (Київ) – 10-те місце та чоловіча команда "Локомотив" (Харків) – 7-ме місце й команда Військового училища – 10-те місце. 1947 рік увійшов в історію радянського волейболу, оскільки наша команда вперше брала участь у міжнародних змаганнях за кордоном, у Польщі. Через рік, в 1948 р. Київ також славився як волейбольне місто і своїми майстрами "летючого" м'яча. Насамперед серед майстрів столиці були такі люди як Михайло Берлянд, Лев Вайнтрауб, Яків Маргуліс. Поруч з ними свій тренерський фах удосконалював Леонід Небилицький, котрий пізніше успішно працював з юнацькими збірними України. На Всесоюзних спартакіадах школярів наша юнь завжди виборювала призові місця. Непогано виступали й вихованки Давида Заславського. Українські дівчата – багаторазові чемпіонки СРСР. Наших волейболістів наставники запрошували з превеликим задоволенням, бо добре знали: українці – відмінні спортсмени. Нерідко саме вони визначали перемогу збірної на будь-якому престижному міжнародному турнірі.

Всесоюзна секція волейболу, яка в 1959 р. була перейменована у Федерацію волейболу СРСР, стає членом ФІВБ. Вітчизняний волейбол завжди займав провідні позиції в світі і виховав видатних майстрів гри, імена яких широко відомі в міжнародному спортивному світі [1, с. 4].

Справжнім тріумфом був виступ збірних команд УРСР у 1956 р. на I Спартакіаді народів СРСР – золоті медалі вибороли чоловіки.

Жіноча команда УРСР посіла друге місце: Даманська (Кошелева) Р., Легкова Є., Філішкіна Л. (Харків), Зозуля Є., Кошулька А., Поліщук Г. (Київ), Гольдгубер Ф., Коржова Є., Логвіненко Г., Півнева Є. (Одеса), Архангельська А. (Дніпропетровськ). Готував команду – харківський тренер Хаджінов Д. І. Починаючи з 50-х років минулого століття, чудові результати демонстрували українські клуби та збірні країни на всесоюзній та міжнародній арені. В 60-рр. властиве вітчизняній волейбольній школі новаторство, яке проявилось у створенні особливого бойового стилю гри, який з роками дедалі більше вдосконалювався. Однак внаслідок міжнародної напруженості, яка породила багато складності в обміні спортивною інформацією, деякі технічні та тактичні прийоми, відкриті вітчизняними спортсменами, приписувалися закордонним гравцям і тренерам. Так, успішно виконується В.Свиридової плануюча подача вважається винаходом японок. Взагалі у п'ятдесяти-шістдесяті роки, прообраз того стилю, що прийнято вважати азіатським, швидкісним, показували наші, вітчизняні команди. ЦДКА в 1955 р. успішно використовував у грі підключення до атаки гравців задньої лінії, відкриття якої приписують польським спортсменам.

У 1963 р. на засіданні Федерації волейболу СРСР було запропоновано скасувати пункт правил, який забороняє переносити гравцям руки на бік противника під час блокування. А на конгресі ФІВБ в 1964 р. ця ініціатива радянських представників викликала велику зацікавленість і пізніше це нововведення було внесено в Офіційні міжнародні правила.

Надалі у волейболі з'явилися різні тактичні і технічні новинки, багато з них були відкриті гравцями і тренерами нашої країни [1, с. 4, 5].

Однак у волейболі існує ряд комбінацій і революційних ідей, розроблених іноземними фахівцями. У 1969 р. на Кубку Світу в НДР японський гравець Моріта буквально розірвав блокуючих вигаданої ним самим комбінацією для нападників гравців. Суть комбінації зводиться до наступного. Нападник розбігався і присідав нібито для виконання стрибка на зліт, але в останній момент затримував стрибок. Блокуючий суперник, для того щоб змусити помилитися гравця, що атакує з коротких передач, повинен вистрибнути на

частку секунди раніше, ніж нападаючий. Зв'язуючий гравець замість короткого пасу дає нападаючому невисоку передачу, і той, дочекавшись, поки блокуючий приземлиться, вистрибував сам і безперешкодно буквально забивав м'яч у майданчик суперника. Винахід цієї комбінації, дійсно унікальною через свою несподіванки, дозволило японцям зайняти друге місце, а сама комбінація стала називатися "Моріта", по імені людини, що придумав її.

Пік популярності волейболу в нашій країні припав на 60-70-ті рр. Сприятливий вплив на популяризацію гри мали вдалі виступи збірних команд на міжнародних змаганнях. Так, у 1965 році волейболісти СРСР стали володарями першого Кубка світу, а в 1973 році ця нагорода була завойована жіночої збірної нашої країни. У 1970 у СРСР волейболом регулярно займалися 6 млн. чол., нараховувалося близько 1 тис. майстрів спорту, 64 заслужених майстра спорту, 26 заслужених тренерів СРСР по волейболі [8].

Український волейбол виховав цілу плеяду першокласних гравців, вписали славу сторінку в історію волейболу.

Висновки. Волейбол – одна з найбільш поширених ігор в Світі та в Україні. Масовий, характер волейболу пояснюється його високою емоційністю і доступністю, заснованої на простоті правил гри і нескладності устаткування. Особливою відмінністю волейболу, як засобу фізичного виховання є його специфічна властивість – можливість навантаження, тобто відповідність між підготовленістю гравця і навантаженням, яку він отримує. Волейбол грою, доступною для людей різного віку, статку, фізичного розвитку тощо.

Перспективи подальших досліджень у даному напрямку вбачаємо у здійсненні теоретичного узагальнення історичних фактів виникнення і розвитку волейболу в Україні.

Використані джерела

1. Максак О.Ш. Бесперервне навчання з теоретичного курсу "Фізичне виховання" / Навчально-методичний посібник. – К.: Логос, 2005. – 316 с.
2. Приходько В. В., Кузьмінський В. П. Креативна валеологія. Концепція і педагогічна технологія формування студентів технічних і гуманітарних спеціальностей як будівничих власного здоров'я : навч. посіб. / В. В. Приходько ; заг. ред. і передм. А. Г. Чічкова. – Дніпропетровськ : Нац. гірничий ун-т, 2004. – 230 с.
3. Лой Б.І. Вчення П.Ф. Лесгафта про систему фізичного виховання і його педагогічна діяльність (до 170-річчя з дня народження) / Б.І. Лой // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Випуск 44. Серія: Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт: Збірник. – Чернігів : ЧДПУ, 2007. – № 44. – С. 13 – 15.
4. Волейбол: Учебник для вузов / Под общ. Ред. А.В. Беляева, М.В. Савина, – 4-е изд. – М.: ТВТ Дивизион, 209. – 360 с.
5. Железняк Ю.Д., Иволгов А.В. Волейбол: Учебник для институтов физической культуры. – М.: Физкультура и спорт, 1991. – 239 с.
6. Кун Л. Всеобщая история физической культуры и спорта. – М.: Радуга, 1982. – 400 с.
7. [Олизова, В. Люди и игры: у истоков современного спорта](#) / Пер. с чешск. Т.М. Тесаржовой. – М.: Физкульт. и спорт, 1985. – 240 с.
8. [Волейбол в СССР и России](#) / А.А. Беляев, Ю.Д. Железняк, Н.В. Карпац и др. // [Волейбол](#): учебник для вузов ФК. – М., 2002. – С. 21-27.

Vashchenko I.

THE HISTORICAL ASPECTS OF VOLLEYBALL GENERATION AND DEVELOPMENT

In the article the aspects of generation, dissemination and development of volleyball in the world are examined. The historical facts connected with working out and improving the rules, as well as the equipment of the game are stated. The differences of volleyball rules concerning the number of players and their arrangement on the court on different continents are compared and contrasted.

Key words: volleyball, the rules of the game, technical and tactical actions.

Стаття надійшла до редакції 15.03.13

